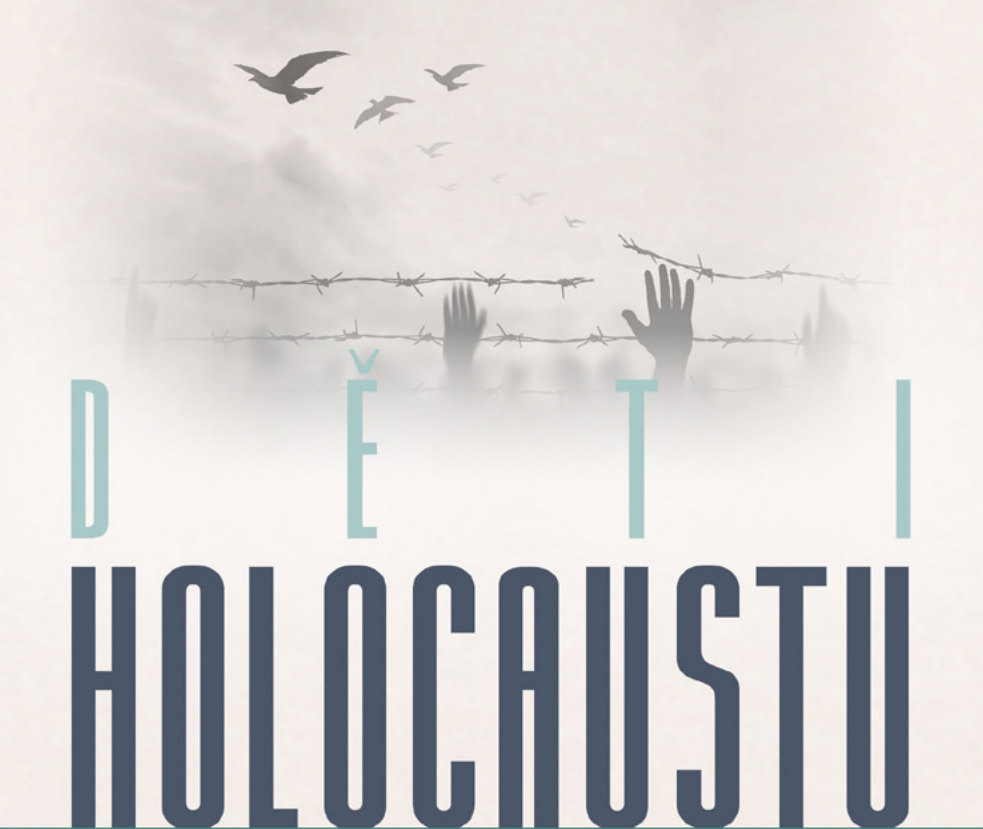

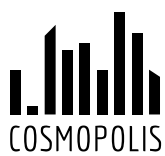

DĚTI HOLOCAUSTU

PRAVDIVÉ PŘÍBĚHY O ODVAZE A STATEČNOSTI

ALLAN ZULLO
MARA BOVSUNOVÁ

D Ě T I HOLOCAUSTŮ

PRAVDIVÉ PŘÍBĚHY O ODVAZE A STATEČNOSTI

ALLAN ZULLO
MARA BOVSUNOVÁ

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

SURVIVORS:

TRUE STORIES OF CHILDREN IN THE HOLOCAUST

Copyright © 2004 by The Wordsellers, Inc. All rights reserved. Published by arrangement with Scholastic Inc., 557 Broadway, New York, NY 10012, USA

Translation © Martin Vondrášek 2019

Photo © Shutterstock

© Grada Publishing, a. s., 2019

Z anglického originálu SURVIVORS: TRUE STORIES OF CHILDREN IN THE HOLOCAUST, vydaného nakladatelstvím Scholastic v roce 2004, přeložil Martin Vondrášek
Odpovědná redaktorka Markéta Šlaufová
Korektura Barbora Srncová
Obálka, grafická úprava a sazba Roman Křivánek, Art007
Fotografie na obálce Shutterstock/Jacob_09

Vydala Grada Publishing, a. s., pod značkou Cosmopolis v Praze roku 2019 jako svou 7386. publikaci

Tisk TNM Print

Grada Publishing, a. s., U Průhonu 22, Praha 7

ISBN 978-80-271-1157-2 (ePub)

ISBN 978-80-271-1156-5 (pdf)

ISBN 978-80-247-2136-1 (print)

ALLAN ZULLO A MARA BOVSUNOVÁ

^v DĚTI HOLOCAUSTU

PRAVDIVÉ PŘÍBĚHY O ODVAZE A STATEČNOSTI

PODĚKOVÁNÍ

chtěli bychom vyjádřit upřímné díky přeživším, o nichž je v této knize řeč, za to, že byli ochotní se prostřednictvím rozhovorů vrátit ke svým bolestným a emocionálně vypjatým vzpomínkám na zážitky ze svého dětství před mnoha lety.

Také bychom chtěli poděkovat Lore Baerové z Hidden Child Foundation, New York (www.adl.org/hidden/start.asp); Muzeu židovského dědictví (Museum of Jewish Heritage) v New Yorku (mjh-nyc.org); Scottu Millerovi z Muzea při památníku holocaustu (United States Holocaust Memorial Museum) ve Washingtonu, D. C. (ushmm.org); Debbie Milesové z Center for Diversity Education, Asheville, North Carolina (www.main.nc.us/diversity); a Evě Floersheimové z Projektu ztracené identity (the Missing Identity Project), Dolní Galilea, Israel (www.jewishgen.org/missing-identity).

POZNÁMKA AUTORŮ

Phystáte se přečíst si osm neuvěřitelných, ale pravdivých příběhů devíti statečných mladých lidí, kteří přežili holocaust. Jména, data a místa jsou skutečná. Tyto příběhy se zakládají výhradně na dlouhých osobních rozhovorech, které jsme s každým z nich uskutečnili. Tvoří je autentické a pravdivé vzpomínky těch, co přežili, i když některé dialogy bylo nutné nově přepsat.

Většina toho, co vás na následujících stránkách čeká, je velmi znepokojující a děsivá. I když je tyto příběhy často obtížné číst, nijak jsme se nesnažili je jakkoliv zmírnit, protože právě tak se staly. Je těžko představitelné, že kdokoliv – a zejména děti – dokázal vydržet tolik utrpení.

Tato knížka je však také oslavou lidského ducha – vůle překonat nevýslovné hrůzy, vůle zvítězit nad zlem, vůle žít. Lidé v příbězích vlastně mají jednu společnou vlastnost – hluboko ve svém srdci věřili, že budou žít, i když mnoho ji-

ných kolem nich umíralo. Tyto děti nejenže přežily, ale také dospěly, našly si životní partnery a prožily šťastný a spokojený život.

Jejich zážitky ukazují, že i v těch nejstrašnějších a nejbezradnějších situacích, jaké si lze představit, se mladí lidé mohou spolehnout na svou odvahu, víru a důvtip – ale někdy také jen na vyložené štěstí –, které jim pomohou přečkat ty nejhorší časy.

Doufáme, že pro vás budou příběhy v knize podnětem k zamyšlení a pomohou vám porozumět tomu, jak důležité je připomínat si minulost... Aby nikdo nezapomněl.

Allan Zullo a Mara Bovsunová

CO SE MNOU BUDE, KDYŽ TU JSOU TEĎ NACISTI?

Příběh Luncie Gamzerové

Luncia Gamzerová se s trhnutím probudila. Z noční ulice pod jejím oknem se ozývaly rozčilené hlasy a výkřiky hrůzy.

„Tatu, co se to děje?“ zakňourala Luncia ze svého pokoje.

„Vrať se do postele,“ poručil jí táta z obývacího a zatáhl závěsy na okně. „Nemusíš to vidět.“

Luncia byla moc malá, aby pochopila, že zmatky toho hroživého léta 1941 odstartoval německý vpád a okupace tehdy polského města Lvov. Ještě před několika dny bylo Lunciino rodné město pod kontrolou Sovětského svazu. A teď začali ukrajinští nacionalisté na naléhání nacistů plenit židovské obchody a domy židovských rodin ve Lvově.

Vzali si na paškál činžovní dům naproti tomu, kde osmiletá Luncia žila se svými rodiči Izákem a Barbarou. Rozbíjeli porcelán a sklo a nábytek vyhazovali z okna.

Luncia si přikryla hlavu polštářem a doufala, že se tak schová před mučivými nářky a zvuky

tříštícího se skla, které zaplnily noc. Když se jí ty zvuky nedařilo utlumit, vyděšeně vyskočila z postele a běžela za rodiči do obývacího pokoje. Jakmile se jim však podívala do očí, vyděsila se ještě víc. Neřekli ani slovo. Napětí v pokoji by se dalo krájet.

„Že sem nepřijdou, *tatu*?“ zeptala se nakonec.

„Ne, drahoušku, nemyslím si,“ zašeptal táta. Pak se obrátil směrem k mámě: „Modleme se, aby nepřišli sem.“

Druhý den ráno se Luncia s mámou odvážily jít přes ulici navštívit své sousedy. „Vidíte, co ti nacionalisti udělali?“ bědovala paní Silberová s rukou provizorně zavázanou do šátku. „To je navedli nacisté. Zničili nám všechnu nábytek a rozbili nádobí. Dokonce i umyvadlo rozbili. Podívejte, zlomili mi ruku. A proč? Jen proto, že jsme Židé!“

Luncia sevřela máminu ruku. „Mami, *my jsme* Židé,“ špitla. „Udělají nám to také?“

Máma neodpověděla. Luncia znala odpověď. Pochopila, že nic už nebude jako dřív. Uvažovala, jak dlouho se ještě bude moci volně procházet pod stromy lemujícími ulice ke svému

nejoblíbenějšímu místu – rodinné cukrárně. Zbožňovala tu vůni, když se v hrnci karamelizoval cukr a když táta vyráběl čokoládu, rumové kuličky a barevná lízátka ve tvaru kyticí. Jen pro svou roztomilou malou dcerku Izák vždycky vymyslel něco speciálního – bonbon ve tvaru srdíčka s výbornou sladkou náplní. „To nejsladší pro mou nejsladší,“ říkával.

Myslela také na velký stroj na zmrzlinu v okně obchodu a jak se ráda dívala na ten vír barev, když se pestře vymalované kolo točilo. Když teď všemu vládli nacisté, říkala si, budou jí barvy pořád dělat takovou radost? A bude vůbec zmrzlina pořád tak dobrá?

Také přemýšlela, jak dlouho ještě bude strýček Hersh moci do cukrárny chodit a jako vždycky říkat: „Luncie, měla bys mít kosti lépe obalené, pojď, dáme si zmrzlinu.“ Pokaždé mu vyskočila na klín a dala si s ním velký pohár zmrzliny.

Myslela také na zaměstnance rodičů, brůčouna Franze Ojaka s ženou Lusiou. Věčně mrzutý pekař Luncii vyhnal z krámu pokaždé,

když štípla kousek čokolády. Budou ještě s Lusií péct to báječné cukroví, včetně nejlepších napoleonek ve městě?

Budou se do obchodu ještě hrnout nežidovští zákazníci tak jako dříve? Říkala si, zda se ještě uvidí s těmi, kdo jí tak často říkali, jak je půvabná a okouzlující, hlavně s paní Irenou Szczygiełovou. „Jsi jako živá panenka,“ řekla by paní Irena Luncii. „A ani nejsi o moc větší.“

Co se mnou bude, říkála si Luncia, když tu jsou teď nacisté?

* * *

Několik dní po útoku na své sousedy viděla Luncia doma mámu, jak dává na hromadu rodinné cennosti – stříbrné svícny a mísy, zlaté náramky a náhrdelníky a pozlacené rámy k obrazům.

„Mamuško, co to děláš?“ ptala se jí.

„Všechny židovské rodiny musí odevzdat své cennosti nacistům,“ vysvětlila jí maminka. „Říkají, že to je dar, ale to není pravda. Když nedo-

stanou dost, říkali, zavřou nás v synagoze a tu zapálí. Pojď, pomoz mi to vzít.“

Odnesly spolu všechny rodinné cennosti v malém pytlí do synagogy a odevzdaly je nacistům. Luncia se plná úzkosti dívala na maminkinu levou ruku. Trhla sebou, když viděla, jak si sundává snubní prsten.

Za chvíli vtrhl do bytu Gamzerových bez zaklepání gestapák a vyštěkl: „Máte nějaké zlato nebo stříbro?“

„Samozřejmě že nemáme,“ odvětila Barbara. „Všechno jsme už *darovali*.“ Poslední slovo řekla skoro posměšně. Gestapák se na ni zamračil, přiskočil k Luncii a prohmatával jí kapsy. Vyděšená Luncia zůstala stát bez hnutí. Bála se pohnout a byla příliš vyděšená, než aby se ptala, co to dělá.

„Kapsy má prázdné,“ prohlásil. „Vím, jak mazaní vy Židi jste. Schovat šperky dceři do šatů, když jste mě viděli přicházet, to by vám bylo podobné.“

Pak se zhluboka nadechl a čichal. „To voní dobře, co to vaříte?“

Než se Barbara zmohla na odpověď, nakráčel do kuchyně a ukázal na hrnec bramborové polévky bublající na kamnech. „Ten hrnec chci.“

„Ale já v něm vařím,“ vyhrkla Barbara.

„Už ne.“ Vylil polévku do dřezu. „Tak. A je prázdný. Teď ten hrnec umyj a dej mi ho.“ Luncia věděla, že Barbara nemůže udělat nic jiného než gestapákův rozkaz splnit. Nemohla se na to ale dívat a odvrátila zrak.

Pro Lunciinu rodinu a další Židy ve Lvově začínaly chmurné dny. Luncia zaslechla, jak se rodiče baví o tom, že ukrajinští nacionalisté podporovaní nacisty začali na Židech páchat násilnosti a více než 4 000 jich zmasakrovali. O pár týdnů později nacionalisté unesli 2 000 Židů, odvedli je na židovský hřbitov a postříleli. Naštěstí tam nebyl nikdo z Lunciiných příbuzných.

Akcia. Už to slovo samotné vyvolávalo hrůzu. Znamenalo zatýkání Židů. Buď je někam odvedli a okamžitě postříleli, nebo je čekala deportace do koncentračních táborů, kde na naprostou většinu z nich stejně nečekalo nic jiného než smrt. Když byla vyhlášena *akcia*, vydali

nacističtí funkcionáři pro gestapo kvótu – požadovaný počet Židů, které mají pozatýkat. Gestapo vpadlo do čtvrti a odchyťovalo Židy přímo na ulici. Když jich ještě neměli dost, vrazili do domů, činžáků i obchodů a odvěkli s sebou tolik Židů, kolik bylo potřeba, aby kvótu splnili. Někdy se *akcia* vztahovala na určité věkové skupiny, například na staré nebo na děti.

Gamzerovi brzy přišli o svou cukrárnu a museli k sobě vzít další židovskou rodinu. Čtyřčlenná rodina Staubových, pán s paní, osmiletým synkem Henrykem a jeho babičkou, byli mezi tisíci Židů, které ve Lvově nacisté vyháněli z domovů. Dvě rodiny se nyní musely natěsnat do bytu s jedinou ložnicí.

Když si jednou večer Luncia hrála s Henrykem, všimla si, že si máma rozložila na klín její zimní kabátek lemovaný králíčí kožešinou.

„Co to s mým kabátem děláš, *mamuško*?“ ptala se jí.

„Sbíráme kožešiny,“ odpověděla Barbara. „Jsou potřeba pro německé vojáky bojující v Rusku. Brzy tam bude hrozná zima.“ Nůžkami

odstříhla z kabátu všechnu kožešinu a to samé udělala i s čepicí a rukávnickem. „Promiň, zlatičko. Židé nesmí nosit kožešiny.“

Najednou vtrhl do bytu Izák. „Právě jsem slyšel, že se chystá další *akcia*!“ vykřikl zoufale. „Berou děti. Rychle, musíme děti ukrýt!“

Barbara hodila do pytle bochník chleba a naplnila dvě láhve vodou. „Tady, vezměte si to a schovejte se v koupelně,“ přikázala vyděšeným dětem. „Ať se děje cokoliv, nesmíte ani špitnout. Ani zafňukat. A nechte zhasnuto. Jasně?“

Luncia s Henrykem přikývli a zmizeli v temné místnosti. Dospělí potom před dveře přisunuli velký, krásně vyřezávaný šatník. Skříň však nebyla dost vysoká, aby zakryla rám dveří, a tak nahoru položili ještě lavor a staré kufry. Potom ukryli všechny dětské šaty a zamaskovali veškeré známky toho, že v bytě nějaké děti kdy byly.

Luncia a Henryk tiše seděli ve tmě a báli se v této hrozivé hře na schovávanou o život. Když uslyšeli, že do bytu přišel ukrajinský policista s gestapákem, zmocnil se jich strach.

„Žádné tu nejsou,“ ozval se Izákův hlas.

V temné koupelně Luncia nahmatala Henryka a pevně ho stiskla. Chtěla mu připomenout, že se nesmí ani pohnout. Strachy ani nedýchala a poslouchala hovor na druhé straně skříně.

Gestapák ukázal na obraz na zdi v obývacíku. Byla na něm Luncia. Byl namalovaný podle fotografie v jejích pěti letech, na které pózuje v proužkovaných šatech. „To je vaše dcera, že?“ zeptal se gestapák Izáka. „Kde je?“

Ten obraz! pomyslela si Luncia. Úplně jsme na něj zapomněli. Jak jsme mohli být tak nepozorní a nechat ho tam?

„Kde je?“ zopakoval gestapák otázku a upřeně se díval Izákovi přímo do očí.

Izák odpověděl: „Už si ji odvedli.“

„Tak to jste *mívali* krásnou holčičku.“ To prohlášení bylo mrazivě přímé a jasné. Gestapák měl za to, že Luncii potkal stejný osud jako ostatní děti z dřívějších *akcí* – smrt.

Ten policista zatím zíral na skříň. Pečlivě si ji prohlížel a podíval se i za ni, do prostoru mezi zadní stěnou a zdí. Aby na to lépe viděl, posvítíl si baterkou. Když Luncia uviděla, jak škvírou ve

dveřích prosvítá zlatavý paprsek světla, přepadl ji strach, že je prozradí i tlukot srdce. „Bože, prosím, zachraň nás,“ modlila se potichu znovu a znovu, až ji z toho bolely rty.

Byla si jistá, že se každým okamžikem ozve zvolání: „Tady, mají tam tajnou místnost!“ Nic se však nestalo.

Když nacisté odešli, Izák odsunul šatník na stranu a Luncia s Henrykem mohli vylézt. „Měli jsme štěstí,“ pravil Izák. „Musel ty dveře do koupelny vidět. Ale z nějakého důvodu nás neprozradil.“

Jednou ráno přišla babička Staubová do bytu a sundala si šátek z vlasů. Bývaly šedé, ale teď je měla nabarvené načerno. „Tak co myslíš?“ zeptala se Barbary a Luncie.

„Vypadáš mnohem mladší,“ odpověděla na to Barbara.

„Myslíš, že mi projde čtyřicet?“

Barbara přikývla, ale nevypadala moc přesvědčivě.

Luncia se na mámu tázavě podívala a ta jí pošeptala: „Kolují zvěsti, že přijde další *akcia*.

Tentokrát se budou zaměřovat jen na staré lidi. Proto chce vypadat mladší.“

Za pár dní se Luncia rozplakala, když se dozvěděla, že paní Staubovou gestapo sebralo přímo na ulici. Už ji nikdo nikdy neviděl.

Počátkem listopadu nacisté nařídili desítkám tisíc Židů ve Lvově, aby se přesídlili do severní části města, kde vzniklo přelidněné židovské ghetto. Gamzerovi se museli se svými sousedy, čtyřčlennou rodinou Holtzmannových, dělit o jedinou místnost v malém dvoupokojovém domku bez kanalizace. Druhou místnost obývaly jiné dvě rodiny. Sotva se zabydleli, donesla se k nim strašlivá zpráva – nacisté postříleli tisíce starých a nemocných Židů přecházejících cestou do ghetta most na ulici Pełtewna.

V ghettu bylo jen málo jídla a vody, ale Gamzerovým se nějak podařilo si zajistit dostatek všeho, co potřebovali pro život – jestli se tedy tomu, když může smrt přijít každým okamžikem, dá říkat život. Nikdo si nikdy nemohl být jistý, kdy nacisté vtrhnou do ghetta a pochyťají Židy k deportaci, a tak pod domovní verandou čtyři ro-

diny vykopaly tajný tunel vedoucí do skrýše. Při první známce, že se blíží nacisté, všichni mazali do díry, kde se tiše krčili, zatímco je vojáci hledali v domě. Skrýše byla sotva tak velká, aby se do ní vešla jedna rodina, ale dokázali se namačkat tak, že se tam mohli schovat všichni.

Byly to děsivé chvíle, kdy nikdo nesměl udělat absolutně nic, co by je mohlo prozradit. Za žádnou cenu. Tuto krutou pravdu nikdy nepocítili naléhavěji než tehdy večer. Všichni se tísnili v úkrytu, když zvenčí uslyšeli známé hlasy.

„Izáku, Izáku. Kde jste? To jsem já, Hersh. Jsem tu s Benem a Fanyem.“

„*Tatu*, to je strýček Hersh a mí bratraci,“ zamumlala Luncia.

„Pšt,“ zašeptal Izák a zakryl Luncii pusou rukou. „Už tu není místo. Nevešla by se sem ani blecha. Nemůžeme pro ně nic udělat.“

Luncia slyšela, jak na ně Hersh se svými dětmi volá znovu a znovu a prosí o pomoc. Když pak...

„Rychle, chlapci, jdou sem nacisté!“ vyhrkl Hersh. Luncia z úkrytu slyšela, jak všichni tři utí-

kají pryč. Pak přitiskla tvář na tátovu hrud'. Jeho ruce ji pevně objaly. Zavřela oči a tiše se modlila. Cítila, jak jí na obličej dopadají otcovy slzy.

Za několik dní k nim domů přišel jeden starý přítel. „Mám pro vás zlé zprávy. Za Hershovými přišel do jejich pokoje v podkroví ukrajinský policajt a chtěl po nich, aby starý Hersh i s Benem a Fanyem šli ven na dvůr. Hersh popadl ze stolu nůž a křikl: ‚Jestli nevypadneš, bodnu tě.‘ A tak ten Ukrajinec odešel. A vrátil se s gestapem. Sebrali Hershe, Bena, Fanyho i babičku Sheindel... a...”

„A co?“ naléhal Izák.

„Všechny je postříleli.“

* * *

„Luncie,“ vyzval ji o pár dní později táta, „pojď sem, sedni si vedle mě. Musím ti říct něco důležitého.“

Luncia se posadila na pohovku a uvažovala, zda to, co jí chce táta říct, má co dělat s tím, jak si s mámou v posledních dnech tak tajemně špi-tají. „Co je, *tatu*?“ zeptala se.

„Je moc nebezpečné, abys dál zůstávala v ghettu. Zařídil jsem, že budeš bydlet s paní Szczygiełovou.“

Luncia zalapala po dechu a divoce zavrtěla hlavou. Izák ji pohladil po hustých hnědých vlasech.

„Víš, že tě má moc ráda,“ pokračoval. „Souhlasila, že tě vezme k sobě, jako bys byla její další dcera. Jen nebudeš moci vycházet. Hrozně riskuje, protože kdyby ji nacisté přistihli, jak ukrývá Židovku, popravili by ji i s celou rodinou.“

Luncii se po tvářích řinuly slzy. „Ale já tu chci zůstat s tebou a s *mamuškou*.“

„Není to bezpečné. Tohle je tvá nejlepší šance, možná i jediná šance.“

Ano, bylo to velmi riskantní, to přiznával. Kdyby Luncii načapali mimo ghetto, zastřelí ji. Neměli však na výběr. Zůstat znamenalo skoro jistou smrt.

„Jak mě odsud chcete dostat?“ zeptala se.

„Mám plán.“

Izák měl zvláštní průkaz, který mu dovoľoval pracovat v kanceláři mimo ghetto, protože ho Němci považovali za *užitečného Žida*.

Druhý den brzy ráno, když ještě byla tma, Luncia objala a políbila svou mámu na rozloučenou a hlavou jí běželo, jestli to není naposled, co se vidí. Táta měl na sobě dlouhý, černý kabát. Luncia se k němu pod kabátem přivinula a své levé rameno přitiskla k jeho pravému boku. Když táta potom kabát zapnul, Luncii zpod něj koukaly jenom nohy.

Když vycházeli z domu, připojil se k nim Izákův kolega Marek, také v dlouhém černém kabátě. Šli s Izákem těsně vedle sebe, takže Luncia byla mezi ně pod tátovým kabátem vmáčknutá.

Doufám, že si mě nikdo nevšimne, pomyslela si, když se snažila srovnat s muži krok. S každou minutou v ní rostlo napětí. Už bych tam chtěla být. Co když se něco pokazí?

Všechno naštěstí proběhlo podle plánu a brzy došli k bráně do ghetta. Museli počkat, až pán před nimi nahmatá v náprsní kapse svůj průkaz, který mu dovolí odejít z ghetta.

„Rychle!“ zařvala netrpělivá německá stráž.

„Někde ho tu mám. Musím ho tu mít.“

„Ty žádnej pas nemáš, že jo?“ zavrčel strážný. „Snažíš se vyklouznout z ghetta, ty mě chceš napálit.“

„Ne, opravdu, někde –“ Muž větu nedokončil. Strážný ho zastřelil.

Když Luncia slyšela tu hlasitou ránu, trhla sebou. Táta kolem kabátu pevně objal ruce, aby se nehýbala, ale celá se nekontrolovatelně třásla. *Vím, že nás všechny postřílí. Kéž bychom to nikdy nezkoušeli.*

Strážný prohrabal zastřelenému kapsu a vyndal průkaz. „Vida, že ho měl,“ řekl Izákovi s Markem, kteří tam pořád stáli jako omráčení tou nesmyslnou vraždou, jíž byli svědky. „Smůla. Neměl štěstí.“ Kývl na ně. „Další.“

Izák a Marek vytasili své pasy, zatímco Luncia zadržela dech. Dokonce i potom, když stráž řekl: „Pokračujte.“

Jakmile byli z ghetta venku, rychle dostrkali Luncii do blízké kancelářské budovy, kde pracovali. Ještě dlouho se třásla.

Večer, když už se musel táta vrátit domů, jí pověděl: „Paní Szczygiełová tu bude za hodinu a odvede tě domů.“

„Kdy tě zase uvidím?“

„Hned jak skončí válka, když ne dřív.“

Objali se. Luncia se ho nechtěla pustit. Nakonec ji pustil táta. „Bude to takhle nejlepší. Miluju tě, zlatíčko. Buď statečná.“

Luncia chtěla být statečná, ale neudržela se a propukla v pláč. „Co teď budu dělat?“ naříkala.

„Jen si lehni na stůl a zkus usnout.“

Luncia tam zůstala vyděšená a hladová. Byla jí zima a měla strach. Hodiny odtikávaly a paní Szczygiełová pořád nepřicházela. Mezitím už ostatní Židé z budovy odešli a Luncia byla úplně sama. Plakala, až dokud neusnula.

Když ji Izák druhý den ráno uviděl spát schoulenou na svém stole do klubíčka, zhrozil se. Věděl, že paní Szczygiełová nemá telefon, a tak za ní vyslal jednoho svého pomocníka, křesťanského mladíka. Posel se vrátil se zprávou, že paní Szczygiełová nepřišla, protože si to rozmyslela.

„Dostala strach,“ ohlásil mu ten mladík. „Došlo jí, jak nebezpečné to je. Však víte, za pomáhání Židům je smrt. Řekl jsem jí, že tu vaše

dcera čekala celou noc, a tak nakonec souhlasila, že přijde. Bude tu někdy odpoledne, slíbila.“

Paní Szczygiełová odpoledne konečně přišla a odvedla Luncii pryč. Luncia na rukávu neměla pásku s Davidovou hvězdou, jak Němci od Židů vyžadovali. Předstírala, že není Židovka, za což by jí v případě chycení čekala smrt. S paní Szczygiełovou však splynuly s městským ruchem. Tramvají odjely k ní domů, do těsného bytu s kuchyní, jídelnou, obývacím pokojem a ložnicí, v němž kromě paní Szczygiełové bydlel její manžel Bolesław, tři dospívající dcery, Jasia, Hella a Marysia, a babička, která Luncii nabídla, aby jí říkala *babčo*.

Manželé Szczygiełovi spali v obýváku. Luncia, *babča* a dívky se dělily o ložnici.

I když toho *babča* moc nenamluvila, chovala se k Luncii hezky. Luncia však ihned vycítila, že jí dívky mají za zlé, že u nich bydlí. Nebyla si jistá, zda to je tím, že nechápou, v jaké se nachází situaci, nebo tím, že jí vyčítají nebezpečí, jakému je všechny vystavila. Dívky na ni jen zřídka promluvily. Řeklo se jí, že si má sednout v obý-